

TOMASZ KAMIŃSKI

PROPAGANDA I JEJ WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA I OBYWATELI NA PRZYKŁADZIE DZIAŁAŃ WOJENNYCH W UKRAINIE

Propaganda and its Impact on the Security of the State
and Citizens: The Case of Military Actions in Ukraine

Celem artykułu jest przedstawienie wpływu propagandy na bezpieczeństwo państwa i obywateli, zarówno w kontekście historycznym, jak i współczesnym. Zrozumienie wykorzystania propagandy i technik propagandowych podczas obecnie trwającej wojny w Ukrainie bez wątpienia ułatwi analizę tego zjawiska w związku z przyszłymi konfliktami zbrojnymi. W pierwszej części tekstu przytacza się przykładowe definicje propagandy, opisuje to zjawisko oraz przedstawia najważniejsze przypadki posługiwania się propagandą na przestrzeni wieków. Druga część artykułu obejmuje wykorzystanie propagandy przez obie strony trwającego w Ukrainie konfliktu zbrojnego, tj. stanowiącą agresora Federację Rosyjską oraz broniącą suwerenności Ukrainę.

Słowa kluczowe: propaganda, Ukraina, bezpieczeństwo, działania wojenne.

TOMASZ KAMIŃSKI, absolwent studiów I st. na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne (Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, Polska)

ORCID: 0009-0006-6489-0163; e-mail: tomkaminsky@o2.pl

Wstęp

Propaganda jest niezwykle złożonym zjawiskiem, które oddziałuje na wiele aspektów życia codziennego społeczeństw, a także na funkcjonowanie państwa. Jednym z najważniejszych aspektów na jaki ma ona wpływ jest szeroko rozumiane bezpieczeństwo. W XXI wieku zjawisko propagandy dalej funkcjonuje w przestrzeni komunikacyjnej, a siła jego oddziaływania nie uległa osłabieniu. Wręcz przeciwnie, ze względu na ewolucję i rozwój środków masowego przekazu i pojawienie się kanałów informacyjnych takich jak media społecznościowe, zintensyfikowało się zarówno jej wykorzystywanie, jak i poziom wpływu na umysły przeciętnych odbiorców. Właśnie ze względu na znaczenie tego zjawiska w obecnych czasach, jak i trwającą wojną w Ukrainie, warto jest poświęcić niniejszy artykuł tej problematyce.

Przedstawiając zjawisko propagandy i jej wpływu na bezpieczeństwo państwa i obywateli wykorzystano źródła historyczne, opracowania naukowe oraz artykuły i publikacje poświęcone tej problematyce. Praca stanowi wprowadzenie, pozwalające zgłębiać problematykę propagandy w związku z wydarzeniami mającymi miejsce w Ukrainie. W związku z bieżącym charakterem wydarzeń, jak również obecnym niedoborem opracowań naukowych i innych źródeł drukowanych, warto będzie podjąć w przyszłości ponowną próbę przeanalizowania i opisanie owych wydarzeń. Oddanie charakteru i istoty działań propagandowych towarzyszących obecnym wydarzeniom stanowić będzie podstawę do pełnego zrozumienia zjawiska propagandy funkcjonującego we współczesnym świecie.

Propaganda w pierwszej połowie XX wieku

Propaganda towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. Jako zjawisko jest niewątpliwie znacznie starsza niż próby jej zdefiniowania, czy samo jej pojęcie. Wskazanie jednej, nadrzędnej definicji propagandy także i dziś wydaje się niezwykle trudne. Propaganda jest zagadnieniem niezwykle złożonym i obszernym. Opisuje się ją w sposób zróżnicowany. Dodatkowo propaganda stała się słowem bardzo nadużywanym, a przez negatywne konotacje powstałe na skutek wydarzeń, jakie miały miejsce na świecie w pierwszej połowie XX wieku jest ona postrzegana jako określenie czysto pejoratywne.

Słowo „propaganda” pochodzi od łacińskiego „propagare”, oznaczającego „rozszerzać, krzewić”. Już na tym etapie dostrzegalna staje się jej idea. Można przyjąć, że propaganda stanowi swego rodzaju wehikuł, środek do rozprzestrzeniania przekazu. Według encyklopedii PWN propaganda jest rodzajem celowego oddziaływania skierowanego na zbiorowość i jednostki. Jej celem jest pozyskanie zwolenników, czy też sojuszników, ukształtowanie konkretnych, pożądaných przez posługującego się propagandą przekonań oraz wywołanie w odbiorcach określonych zachowań, dążeń czy pragnień. Pod definicją zaznaczono utrwalone w języku potocznym negatywne pojmowanie tego terminu,

identyfikowanie go jako synonimu „prania mózgów”, czy autorytatywnego i zmasowanego kłamstwa¹.

W części świata, który po II wojnie światowej znalazł się na zachód od „żelaznej kurtyny” można zaobserwować tendencje do ujmowania problematyki propagandy w wąskim zakresie. Tendencje te wywodzą się z okresu przedwojennego oraz prac badaczy amerykańskich, którzy zawężali zakres propagandy, co spowodowało sytuację, w której definicje propagandy występujące w literaturze tamtego okresu można przypisać do psychologii społecznej, socjologii lub politologii².

Przykładowo Leonard W. Doob reprezentuje stanowisko typowe dla psychologii społecznej i postrzega propagandę jako usiłowanie wpłynięcia na postawy ludzi, co łączy się z wprowadzeniem zmian w osobowości jednostki, w którą wycelowany jest przekaz. Jego zdaniem, ostatecznym celem propagandy jest możliwość sprawowania kontroli nad zachowaniem jednostek. Przez postawę Doob rozumie reakcję o dużej wadze wewnątrz określonego społeczeństwa³.

Kolejną koncepcję przedstawia Talcott Parsons, który również odnosi się do elementów zachowania ludzkiego takich jak postawa. Podobnie jak Doob uważa, że propaganda jest próbą wpłynięcia na postawę człowieka. Elementem, który powoduje, że dorobek Parsonsa zaliczany jest do socjologii jest fakt, że odnosi się on do propagandy jako mechanizmu obliczonego do wywierania wpływu na społeczeństwo w rozumieniu mas ludzkich jako całości. W wyniku ingerencji w postawy społeczeństwa, propaganda prowadzi do przekształcenia się „stanu systemu społecznego”⁴.

Z kolei według politologa Francisa Grahama Wilsona propaganda jest instrumentem kształtowania opinii publicznej i stanowi swego rodzaju technikę. Za jej pomocą, ten kto posługuje się propagandą może kształtować opinię innych poprzez manipulowanie symbolami w taki sposób, że wpływają one na emocje odbiorców. Propaganda ma doprowadzić do powstania korelacji między emocjami już istniejącymi, a nie wywoływać nowe. Korelacja taka nie powinna być produktem racjonalnego procesu myślowego, lecz mechaniczną wręcz reakcją na bodziec. Rozumiana przez Wilsona propaganda miałaby być „główną techniką kontrolowania i kierowania masowymi akcjami w kontrowersyjnych kwestiach nowoczesnego świata”⁵.

Najważniejszym okresem rozwoju propagandy był okres drugiej wojny światowej, zwłaszcza „dorobek” reżimów totalitarnych, aczkolwiek wszystkie strony ówczesnego konfliktu korzystały z technik propagandowych.

Dyktatura faszystowska Włoch Mussoliniego i jej ogromna fala przemocy służąca zastraszaniu przeciwników politycznych mogła działać dzięki umiejętnie prowadzonej

¹ Hasło: Propaganda, [w:] *Encyklopedia PWN: Źródło wiarygodnej i rzetelnej wiedzy*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/propaganda;3962718.html> [04.12.2022].

² S. Kuśmierski, *Świadomość społeczna, opinia publiczna, propaganda*, Warszawa 1987, s. 181.

³ W.L. Doob, *Public Opinion and Propaganda*, Londyn 1949, s. 240.

⁴ T. Parsons, *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa 1972, s. 179.

⁵ F.G. Wilson, *A Theory of Public Opinion*, Chicago 1962, s. 160–161.

propagandzie. „To ona jest bowiem wehikułem faszystowskiego sukcesu. Bezwstydną, butną i wulgarną, zmieniającą stereotyp w narzędzie zbrodni, z ofiary czyniącą sprawcę, nigdy nie milknącą, mówiącą w imieniu wszystkich i nikogo, zarazem swojska i odrealniona, uwodząca miłością do władzy i sącząca nienawiść do wroga, obsesyjna i współczująca”⁶.

W III Rzeszy funkcjonowało Ministerstwo Propagandy i Oświecenia Publicznego kierowane przez Josepha Goebbelsa. Przy pomocy tej instytucji przeprowadzano skuteczne kampanie propagandowe. Głównym wrogiem państwa stali się Żydzi. Stworzono klimat, w którym stosowana wobec nich przemoc była akceptowana przez pozostałych obywateli. Innym celem hitlerowskiej propagandy stały się Czechosłowacja i Polska, w których rzekomo dyskryminowano mniejszość niemiecką⁷. Ważnym medium propagandy było kino, zwłaszcza wojenna kronika filmowa *Die Deutsche Wochenschau* oraz pełnometrażowy film dokumentalny Leni Riefenstahl *Triumpf woli*⁸. „Nazistowski reżim używał propagandy do zmobilizowania niemieckiej ludności, aby popierała ona jego podboje do samego końca rządów. Taka propaganda była również konieczna do motywowania tych, którzy dokonywali masowych morderstw Żydów europejskich i innych ofiar nazistowskiego reżimu. Zapewniła też przyzwolenie milionów innych ludzi – biernych świadków – na umotywowane rasowo prześladowania i masowe morderstwa”⁹.

Innym totalitaryzmem był Związek Radziecki, gdzie propagandę stosowano do indoktrynacji społeczeństwa i szerzenia idei komunizmu. W Rosji sowieckiej nie było samodzielnego ministerstwa propagandy, powołany został natomiast Ludowy Komisariat Kultury, który przekształcił się w roku 1946 w Ministerstwo Kultury Związku Radzieckiego. Równocześnie to partia była ośrodkiem decyzyjnym działań propagandowych¹⁰. Najintensywniejsze kampanie propagandowe miały miejsce po ataku III Rzeszy. „Władze ZSRR bardzo poważnie podeszły do funkcjonowania propagandy w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Nie tylko przekształciły państwowe instytucje w centra działalności agitacyjnej, ale również zadbały o dotarcie opartych na jasnym przekazie i przemawiających do patriotycznych uczuć człowieka propagandowych myśli do każdego zakątka kraju i postarały się, by wszyscy obywatele, niezależnie od tego, jakim językiem się

⁶ M. Kozłowski, *Propaganda faszystowska. O nieuchwytnym istocie faszyzmu historycznego*, 13.09.2019, [w:] strona wydawnictwa Szum, <https://magazynszum.pl/propaganda-faszystowska-o-nieuchwytnym-istocie-faszyzmu-historycznego/> [26.11.2022].

⁷ United States Holocaust Memorial Museum, *Nazistowska propaganda*, 10.09.2019 (ostatnia edycja), [w:] Encyklopedia Holocaustu, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/pl/article/nazi-propaganda> [26.11.2022].

⁸ Światowa premiera filmu *Triumpf Woli* miała miejsce 28 marca 1935 r. – Hasło: *Triumpf Woli*, [w:] „Encyklopedia Wikipedia”, https://pl.wikipedia.org/wiki/Triumf_woli [10.05.2023].

⁹ United States Holocaust Memorial Museum, *Nazistowska propaganda*, 10.09.2019 (ostatnia edycja), [w:] Encyklopedia Holocaustu, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/pl/article/nazi-propaganda> [26.11.2022].

¹⁰ E.C. Król, *W poszukiwaniu propagandy totalnej*, [w:] J.W. Wołoszyn (red.), *Propaganda w systemach demokratycznych i niedemokratycznych*, Lublin 2015, s. 27–31.

posługiwali, zrozumieli i wzięli sobie do serca te hasła”¹¹. Pojawiło się Radzieckie Biuro Informacyjne, wzrosła rola bibliotek, na znaczeniu zyskał plakat sowiecki, w którym prym wiodła czerwona gwiazda.

Wojna w Ukrainie – propaganda w ofensywie i defensywie

Wojna w Ukrainie przyjęła postać pełnoskalowego konfliktu zbrojnego w momencie inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 roku. Jednak konflikt ukraińsko-rosyjski datuje się od wydarzeń z 2014 roku. Pochylając się nad działaniami obu państw, należy przyrzeć się najpierw poczynaniom strony rosyjskiej, która rozpoczęły się długo przed zajęciem Krymu w 2014 roku.

Jednym z najważniejszych narzędzi stosowanych w rosyjskiej wojnie informacyjnej jest kultura. Także w przypadku Ukrainy odegrała ona ważną rolę. Na długo przed podjęciem wrogich działań względem tego państwa, rosyjskie ośrodki propagandowe wykorzystywały kulturę jako oręż w walce o umysły i serca ludzi zamieszkujących terytory wschodniej Ukrainy i Krymu. „Na obszarze państwa ukraińskiego zmanifestowało się to rozkwitem życia kulturalnego i politycznego mniejszości rosyjskiej. Wyjątkowy, jak się wydaje, jest tu przykład Krymu, gdzie w tym czasie powstawały nie tylko jawnie prorosyjskie partie polityczne (...), lecz także projekty kulturalne czy festiwale, których antypaństwowy (antyuukraiński) charakter ujawnił się po 2014 roku”¹². Najlepszym przykładem tego typu działań jest Międzynarodowy Festiwal „Wielkie Słowo Rosyjskie”, zorganizowany po raz pierwszy w 2007 roku. Działania tego rodzaju w połączeniu z tworzeniem licznych prorosyjskich kanałów medialnych miały przygotować półwysep do aneksji przez stronę rosyjską. Dodatkowo na terenie całej Ukrainy prowadzone były działania, które miały doprowadzić do ruchów separatystycznych. Tego rodzaju przekazy były kierowane zarówno do Rosjan zamieszkujących Ukrainę, jak i do Ukraińców czujących sentyment do czasów ZSRR.

Poza działalnością agitacyjną strona rosyjska niejednokrotnie starała się również przedstawić Ukrainę w jak najgorszym świetle. Według organizacji „StopFake”, stworzonej przez ukraińskich profesorów i studentów w 2014 roku, do najważniejszych i najbardziej niebezpiecznych komunikatów stosowanych przez rosyjskich propagandzistów należy zaliczyć:

1. nielegalne przejęcie władzy na Ukrainie w wyniku obalenia wybranego zgodnie z prawem kierownictwa państwa;
2. Ukraina – „państwo faszystowskie”;
3. Ukraina – „państwo upadłe” (*failed state*);

¹¹ E. Kmita, *Wielka Wojna Ojczyźniana w propagandzie – jak przekonać naród?*, 28.11.2017, [w:] Portal historyczny Histmag.org, <https://histmag.org/Wielka-Wojna-Ojczyzniana-w-propagandzie-jak-przekonac-narod-16049> [26.11.2022].

¹² M. Marek, *Operacja Ukraina*, Warszawa 2020, s. 21–22.

4. dyskredytacja Sił Zbrojnych Ukrainy i batalionów ochotniczych, które weszły w skład struktur Sił Zbrojnych Ukrainy w 2015 roku;
5. zestrzelenie samolotu MH17¹³.

Powyższe przykłady stanowią jedynie wycinek rosyjskich przekazów propagandowych i dezinformacyjnych skierowanych przeciwko Ukrainie w ramach wojny hybrydowej. Ich cele można sprowadzić do niszczenia jedności narodu ukraińskiego, pozabawienia Ukrainy potencjalnych sojuszników na zachodzie oraz legitymizowania działań państwa rosyjskiego względem Ukrainy wśród Rosjan i w państwach z Rosją sprzymierzonych. Wiele z tych narracji kontynuowanych jest do dziś, inne z powodu swojej nieaktualności przestały być używane, jeszcze inne są co jakiś czas przywoływane w ramach upamiętnienia zbrodni „kijowskich faszystów”.

Od 24 lutego 2022, czyli od dnia, w którym Federacja Rosyjska rozpoczęła pełnoskalową wojnę z Ukrainą, działania kremlowskich propagandzistów zintensyfikowały się, a informacje związane z toczącym się na wschodzie Europy konfliktem zbrojnym całkowicie zdominowały przestrzeń informacyjną większości państw świata.

Na początku konfliktu zbrojnego celem rosyjskich przekazów propagandowych było przedstawienie agresji zbrojnej jako „specjalnej operacji wojskowej”. Celowo unikano słowa „wojna”. Moskwa chciała, aby działania jej armii były postrzegane na świecie, ale i wewnątrz społeczeństwa rosyjskiego, w sposób podobny do interwencji prowadzonych przeciwko twórcom takim jak np. „Państwo Islamskie” czy wkroczenia do kraju ogarniętego wojną domową w celu zakończenia rozlewu krwi. Przewodnym motywem stała się bratnia pomoc w stosunku do walczących o wolność „republik ludowych” Donbasu. W wywiadzie dla katarskiej Al. Jazeera były prezydent Rosji Miedwiediew przekonywał: *„Prezydent Putin powiedział, że mamy dwa cele, które muszą zostać osiągnięte. Pierwszy to obrona mieszkańców Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej, z których wielu jest Rosjanami, około milion. Drugi cel to demilitaryzacja i denazyfikacja tych obszarów, czyli innymi słowy, aby nie było tam neonazistów promujących antyrosyjską i rusofobiczną agendę”*¹⁴.

Narracja przedstawiająca armię i całe społeczeństwo Ukrainy jako nazistów trwała już od 2014 roku, a w związku z atakiem zbrojnym Rosji na Ukrainę uległa jedynie intensyfikacji. Na celowniku rosyjskiej propagandy, tak jak podczas wojny w Donbasie, znalazł się mityczny Pułk Azow, który na początku funkcjonował jako organizacja paramilitarna, by później zostać wchłoniętym przez struktury organizacyjne armii ukraińskiej. Azow faktycznie skupia (a raczej skupiał przed tym jak został rozbity podczas obrony zakładów Azowstal w Mariupolu) w swoich szeregach osoby o poglądach

¹³ Tamże, s. 57–58.

¹⁴ Portal Do Reczy, *Miedwiediew wyjaśnia, dlaczego działania na Ukrainie to "operacja specjalna", a nie wojna*, [w:] dorzeczy.pl, <https://dorzeczy.pl/swiat/309085/specjalna-operacja-wojskowa-na-ukrainie-miedwiediew-wyjasnia.html> [01.05.2023].

skrajnie prawicowych. Należy jednak pamiętać, że nawet po inkorporacji w struktury wojskowe, pułk stanowił niewielką część całości ukraińskich sił zbrojnych.

Działania Rosji oczerniające i deprecjonujące Ukrainę i jej sojuszników są bardzo rozległe. Nie da się jednak wygrać wojny informacyjnej wyłącznie dzięki nim. Dlatego też reżim moskiewski dokłada wszelkich starań, aby jego ośrodki propagandowe dalej produkowały treści przedstawiające jego armię jako bohaterską, odnoszącą sukcesy i dzielnie walczącą. Zapotrzebowanie na tego typu komunikaty wzrosło w szczególności ze względu na fakt, że wizja „specjalnej operacji wojskowej” – rajdu na Kijów, który miał trwać od trzech dni do maksymalnie tygodnia, utonęła wraz z rosyjskimi czołgami w błocie ukraińskich pól.

Jednym z większych sukcesów odniesionych przez rosyjską armię miało być rzekome zniszczenie zestawów rakietowych systemu HIMARS, które zostały dostarczone na Ukrainę w ramach wsparcia militarnego. „Gen. Siergiej Siewriukow, zastępca szefa głównego polityczno-wojskowego departamentu Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, w nowym komunikacie potwierdził, że baza w Makiejewce została zaatakowana przy użyciu wyrzutni HIMARS. Rosyjski sztabowiec stwierdził też, że zestaw odpowiedzialny za ten atak miał zostać zniszczony. Generał armii Putina przekonywał również, że ich wojskom udało się skutecznie uderzyć w cztery inne HIMARS-y Ukraińców, a miało do tego dojść w okolicach stacji kolejowej w mieście Drużkiwka w obwodzie donieckim”¹⁵. Zniszczenie HIMARS-ów byłoby realnym sukcesem armii rosyjskiej i mocnym ciosem w ukraińską armię. Na pewno pozwoliłoby zarówno na poprawę morale żołnierzy rosyjskich na froncie, jak i przeprowadzenie kolejnego uderzenia w stronę Kijowa. W ostatecznej wersji Rosjanie twierdzili, że udało im się zniszczyć 35 wyrzutni tego typu, podczas gdy Ukraina w tamtym momencie posiadała w swoim arsenale zaledwie 20 wyrzutni. Według Ukraińców, ani jeden HIMARS nie uległ zniszczeniu, a wersję Kijowa potwierdza fakt, że na rosyjskie pozycje, z dobrze znaną Rosjanom precyzją, dalej spadają pociski rakietowe amerykańskiej produkcji.

Innym ważnym zadaniem rosyjskich propagandzistów jest utrzymywanie w społeczeństwie poczucia zagrożenia, co umożliwi jego dalszą mobilizację. Zdaniem obywateli Federacji Rosyjskiej, ich wielka, potężna ojczyzna, mająca za wybitnego wodza Władimira Putina, jednocześnie staje się obleżoną twierdzą. Kraj będący spadkobiercą błogosławionego przez Boga caratu, ale i Związku Radzieckiego, staje w obronie tradycyjnych wartości tożsamy z rosyjskością. Rosyjska rodzina, wierność, ofiarność i prawosławie stają w opozycji do plugawej rozpusty, konsumpcjonizmu i ateizmu zepsutego Zachodu, który niczym ośmiornica chce opleść swoimi mackami cały świat i zdławić cudowną Rosję. W świadomości indoktrynowanych ludzi powstaje nowy, żywy mit. „Według nich Rosja prowadzi nową wielką wojnę ojczyźnianą, ale tym razem

¹⁵ A. Jastrzębski, *Ale musiało zboleć. Rozpacзлиwa reakcja Rosji na ataki*, [w:] wiadomości.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/zabolalo-rozpaczliwa-reakcja-rosjan-na-ataki-6851870373272480a> [01.05.2023].

wrogiem nie jest III Rzesza, a cały Zachód: NATO, Unia Europejska i wyszczególniane osobno Stany Zjednoczone, które chcą pokonać Rosję przy wykorzystaniu Ukrainy. (...) Rosjanie uważają, że winnym rozpętania wojny jest NATO, które za wszelką cenę chce zniszczyć ich kraj. Przy tym połowa Rosjan uważa, że Rosja jest światową potęgą militarną, a atak na Ukrainę pozytywnie wpłynął na pozycję Federacji na arenie międzynarodowej”¹⁶. Tak więc wojna w Ukrainie z perspektywy Rosjan staje się swego rodzaju pokazem siły, udowodnieniem wszystkim wrogom Rosji, że jest groźna i nie powinno się lekceważyć jej potęgi, jednocześnie będąc walką o przetrwanie i przyszłość ich oraz ich państwa.

Analizując problematykę propagandy w związku z trwającą wojną w Ukrainie, nie można zapomnieć o komunikatach rozprzestrzenianych przez stronę ukraińską. Stosowanie propagandy w związku z konfliktem zbrojnym nie ogranicza się wyłącznie do agresorów. Wręcz przeciwnie, działania propagandowe odgrywają ważniejszą rolę po stronie zaatakowanego, który praktycznie zawsze znajduje się w gorszej sytuacji. Jego armia jest słabsza, wojna odciska piętno na jego ojczyźnie, znacznie bardziej zagrożona jest jego rodzina, jego naród. Dlatego też niezwykle ważne jest zarówno podtrzymanie ducha walki i morale na wysokim poziomie, jak i zyskanie przychylności społeczności międzynarodowej i zdobycie sojuszników.

Decydującym momentem starć propagandowych Rosji i Ukrainy był sam początek pełnoskalowego konfliktu. Dziś można śmiało stwierdzić, że zwycięstwo w przestrzeni informacyjnej odniosła Ukraina. Do sukcesu Ukrainy w wojnie informacyjnej z Rosją na pewno przyczynił się fakt, iż specjaliści z Kijowa „odrobili pracę domową”. Byli oni bardzo dobrze przygotowani do zintensyfikowania aktywności ukraińskich ośrodków propagandowych i wiedzieli jakie formy przekazów będą cieszyć się największą popularnością, a w efekcie, które będą miały największy zasięg, w szczególności w mediach społecznościowych. Dzięki zdominowaniu sfery informacyjnej na wczesnym etapie konfliktu, po stabilizacji sytuacji na froncie, cała wojna zyskała znajome oblicze. Jest nim „walka Dawida z Goliatem, gdzie ten dobry i słabszy wygrywa – to zasadnicza narracja tej wojny. Nawet prawdziwa i szczerą opowieść o wojnie wymaga odpowiedniego przedstawienia. Ukraińcy bardzo dobrze to rozumieją. Ekspert nie mają wątpliwości, że ich filmy patriotyczne i informacyjne prezentowane w Internecie są wysokiej jakości”¹⁷. Największy stopień dopracowania na pewno cechuje treści, których głównymi bohaterami są ukraińscy żołnierze.

Materiały filmowe i zdjęcia umieszczane w sieci przez ukraińskich aktywistów oraz agencje rządowe wykazują duży stopień profesjonalizmu. Ujęcia wykonywane

¹⁶ S. Zagórski, *Zmiana o 180 stopni. Teraz taki przekaz dominuje w rosyjskiej TV*, [w:] wiadomości.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/absurd-goni-absurd-tak-rosyjska-propaganda-wpada-we-wlasna-pulapke-6882784929938368a> [01.05.2023].

¹⁷ A. Ziemiańczyk, *Filmem w przeciwnika. "Ukraina wygrywa walkę informacyjną"*, [w:] polskieradio.pl, <https://trojka.polskieradio.pl/artukul/2912886,Filmem-w-przeciwnika-Ukraina-wygrywa-wojne-informacyjna> [04.05.2023].

z kamer i telefonów są ostre i mają dobrą rozdzielczość, żołnierze ukraińscy w nich występujący są wyposażeni w nowoczesny sprzęt i mundury, które do złudzenia upodabniają ich do żołnierzy armii zachodnich, a ujęcia nigdy nie zdradzają ukraińskich pozycji. Temu wszystkiemu niejednokrotnie towarzyszy podkład muzyczny w postaci muzyki dobranej starannie do klimatu danego filmu.

Ukraińska propaganda znacznie różni się od propagandy rosyjskiej. Przedstawia niejednokrotnie aspekt ludzkich zmagañ podczas wojny i skupia się na terażniejszości, natomiast propaganda rosyjska bazuje na elementach ideologicznych, narracji historycznej i ambicjach „wielkorusyjskich”. Najważniejszym z elementów odróżniających wydaje się być skupienie Ukraińców na całym narodzie i walczących żołnierzach oraz zwrócenie uwagi na jednostkowe przypadki (tworzenie bohaterów). Pierwszym z takich bohaterów jest „Duch Kijowa”, o którym usłyszał praktycznie cały świat. Rzekomy duch, pilot ukraińskiego myśliwca MiG-29, miał być odpowiedzialny za większość ukraińskich zwycięstw w powietrzu w pierwszej fazie konfliktu i jednym z powodów, dla czego armii rosyjskiej nie udało się zawładnąć przestrzenią powietrzną Ukrainy. Początkowo tożsamość pilota, który szybko zyskał legendarny wręcz status i tytuł „asa”, nie była znana. Z czasem zaczęły pojawiać się różne spekulacje i teorie. Ostatecznie jednak prawdziwa wersja wydarzeń została ujawniona przez stronę ukraińską. Duch Kijowa, wprost nazwany „legendą”, nie był osobą. Nie zmienia to jednak faktu, że był on jak najbardziej prawdziwy. Legendarny duch stanowił całokształt ukraińskich sił powietrznych oraz lądowych odpowiedzialnych za obronę stolicy w początkowych fazach wojny. Szybko powstała legenda, która stanowiła źródło wiary w zwycięstwo, w to, że uda się odeprzeć atak sił rosyjskich. Powstał swoisty mit ku pokrzepieniu serc. Duch Kijowa niejako przygotował grunt prawdziwym bohaterom, którzy zajęli jego miejsce i których dokonania można rozpropagowywać. Wśród nich znaleźli się na przykład: obrońcy z Wyspy Węży, żołnierze oblężeni w zakładach „Azowstal”, czy zidentyfikowany jako Tymofij Szadura – żołnierz rozstrzelany przez Rosjan za słowa „sława Ukrainie”.

Wspominając o zabiegach propagandowych i kreowaniu wizerunku narodu ukraińskiego, nie można zapomnieć o postawie, jaką prezentuje prezydent Ukrainy. Wołodymyr Zełenski. Prezydent nie opuścił stolicy podczas rosyjskiego „rajdu” na Kijów. „Niezlomna obecność Wołodymyra Zełenskiego w Kijowie stała się dumnym okrzykiem wzywającym naród do obrony. Rosjanie w sieci rozpowszechniali nawet dezinformację, że prezydent opuścił stolicę, rzekomo nie wierząc w możliwości jej utrzymania. Zdziorne nagrania Zełenskiego, w których z centrum Kijowa zapewniał, że to nieprawda, rozbrajały chaos informacyjny i dawały punkt odniesienia”¹⁸. Po odparciu pierwszej próby rosyjskiego ataku i stabilizacji frontu, prezydent Ukrainy kontynuował swoją działalność. Symbolicznie pozostał w polowym ubraniu zamiast przywdziać prezydencki garnitur. Dalej spotykał się z żołnierzami, ratownikami medycznymi i innymi osobami, które dawały z siebie wszystko w celu uchronienia niepodległości swojej ojczyzny i ra-

¹⁸ J. Maciejewski, *Wojna. Reportaż z Ukrainy*, Kraków 2022, s. 52.

towania życia ludzkiego. Poza wspieraniem swoich rodaków, Wołodymyr Zelenski nadal robi to, co stanowi jedną z najważniejszych funkcji prezydenta każdego kraju, tj. reprezentowanie go na arenie międzynarodowej. Prezydent Zelenski wygłasza liczne orędzia i apele o wsparcie państw Zachodu, przede wszystkim członków NATO. Jeździ w delegacje i na spotkania z głowami innych państw, ale również przyjmuje je w Ukrainie. Stara się zdobyć środki, dzięki którym Ukraina będzie mogła przetrwać.

Zakończenie

Propaganda pozostaje bardzo złożonym i skomplikowanym zjawiskiem. Na jej temat powstają liczne opracowania i analizy w ramach różnych dyscyplin naukowych. Mimo iż propaganda jest stosowana od zarania dziejów, to wciąż pozostaje tematem aktualnym. Bardzo często propaganda wykorzystywana jest w ramach działań dotyczących bezpieczeństwa państwa i obywateli. Sama w sobie nie powinna być postrzegana jako zjawisko czysto negatywne. Stanowi jedynie narzędzie, coś neutralnego, co może posłużyć do osiągnięcia określonych celów.

Trwająca nadal wojna w Ukrainie bardzo dobrze ukazuje znaczenie propagandy, bez względu na to, czy ma stanowić filar podtrzymujący ducha walki w obronie ojczyzny, czy uzasadnienie dla prowadzenia wojny o charakterze skrajnie imperialnym. Nawet, gdy wojna dobiegnie końca, jej strony z pewnością będą korzystały z narracji propagandowych stanowiących jej spuściznę.

Bibliografia

Publikacje zwarte

- Doob W.L., *Public Opinion and Propaganda*, Londyn 1949.
- Król E.C., *W poszukiwaniu propagandy totalnej*, [w:] J.W. Wołoszyn (red.), *Propaganda w systemach demokratycznych i niedemokratycznych*, Lublin 2015.
- Kuśmierski S., *Świadomość społeczna, opinia publiczna, propaganda*, Warszawa 1987.
- Maciejewski J., *Wojna. Reportaż z Ukrainy*, Kraków 2022.
- Marek M., *Operacja Ukraina*, Warszawa 2020.
- Parsons T., *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa 1972.
- Wilson F.G., *A Theory of Public Opinion*, Chicago 1962.

Źródła internetowe

- Hasło: *Propaganda*, [w:] Encyklopedia PWN: Źródło wiarygodnej i rzetelnej wiedzy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/propaganda;3962718.html> [04.12.2022].
- Jastrzębski A., *Ale musiało zboleć. Rozpacзлиwa reakcja Rosji na ataki*, [w:] wiadomości.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/zabolalo-rozpaczliwa-reakcja-rosjan-na-ataki-6851870373272480a> [01.05.2023].
- Kmita E., *Wielka Wojna Ojczyzniana w propagandzie – jak przekonać naród?*, 28.11.2017, [w:] Portal historyczny Histmag.org, <https://histmag.org/Wielka-Wojna-Ojczyzniana-w-propagandzie-jak-przekonac-narod-16049> [26.11.2022].

- Kozłowski M., *Propaganda faszystowska. O nieuchwytnej istocie faszyzmu historycznego*, 13.09.2019, [w:] strona wydawnictwa Szum, <https://magazynszum.pl/propaganda-faszystowska-o-nieuchwytnej-istocie-faszyzmu-historycznego/> [26.11.2022].
- Portal Do Reczy, *Miedwiediew wyjaśnia, dlaczego działania na Ukrainie to "operacja specjalna", a nie wojna*, [w:] dorzeczy.pl, <https://dorzeczy.pl/swiat/309085/specjalna-operacja-wojskowa-na-ukrainie-miedwiediew-wyjasnia.html> [01.05.2023].
- Hasło: *Triumf Woli*, [w:] Encyklopedia Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Triumf_woli [10.05.2023].
- United States Holocaust Memorial Museum, *Nazistowska propaganda*, 10.09.2019 (ostatnia edycja), [w:] Encyklopedia Holocaustu, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/pl/article/nazi-propaganda> [26.11.2022].
- Zagórski S., *Zmiana o 180 stopni. Teraz taki przekaz dominuje w rosyjskiej TV*, [w:] wiadomości.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/absurd-goni-absurd-tak-rosyjska-propaganda-wpada-we-wlasna-pulapke-6882784929938368a> [01.05.2023].
- Ziemiańczyk A., *Filmem w przeciwnika. "Ukraina wygrywa walkę informacyjną"*, [w:] polskieradio.pl, <https://trojka.polskieradio.pl/arttykul/2912886,Filmem-w-przeciwnika-Ukraina-wygrywa-wojne-informacyjna> [04.05.2023].